

INKLYUZIV TA'LIMNI JORIY QILISHNING XORIJIY MAMLAKATLAR TAJIRIBASI

*Voxobova Muniraxon Sadirdinovna – ilmiy rahbar
Adashaliyeva Mexribonu Mirzoxid qizi - talaba
Namangan davlat pedagogika instituti*

Annotatsiya: Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, inklyuziv ta'limni rivojlantirish bo'yicha xorijiy mamlakatlarda erishilgan eng ilg'or tajribalar, xorij tajribalarini mamlakatimizda qo'llash imkoniyatlari to'g'risida bayon etilgan. Inklyuziv ta'limni tashkil qilishdagi asosiy muammolar va ularning yechimlari to'g'risida fikr-mulohazalar yuritilgan.

Kalit so'zlar: Maxsus pedagogika, ta'lim, inklyuziv ta'lim, bola, alohida ta'lim ehtiyoji, aqliy faoliyat, ota-ona.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РЕАЛИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация: В данной статье описывается понятие инклюзивного образования, его сущность, наиболее передовой опыт развития инклюзивного образования в зарубежных странах, а также возможности применения зарубежного опыта в нашей стране. Обсуждались мнения об основных проблемах в организации инклюзивного образования и их решениях.

Ключевые слова: Специальная педагогика, образование, инклюзивное образование, ребенок, специальные образовательные потребности, мыслительная деятельность, родители.

FOREIGN EXPERIENCE OF IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION

Annotation: This article describes the concept of inclusive education, its essence, the most advanced experience of developing inclusive education in foreign countries, as well as the possibilities of applying foreign experience in our country. It also contains opinions on the main problems and their solutions in organizing inclusive education.

Keywords: Special pedagogy, education, inclusive education, child, special educational needs, mental activity, parents.

KIRISH

Bugungi axborotlashgan murakkab bir sharoitda zamonaviy ta'lim tizimining muhim masalalaridan biri – inklyuziv ta'limni rivojlantirish va bu sohadagi ilg'or xorijiy tajribalarni ommalashtirishdan iboratdir. Statistik ma'lumotlarga

qaraganda, bugungi kunda jami aholining taxminan 7-10 foizigacha bo'lgan qismini tashkil etadigan alohida ta'lim ehtiyoji bor bolalarga ta'lim-tarbiya berish eng muhim masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Inklyuziv ta'lim haqida so'z borganda, eng avvalo, uning ta'rifiga to'xtalib o'tish joiz. Inklyuziv ta'lim – bu asosiy maktablarda alohida ehtiyojli bolalarni o'qitish jarayonini tavsiflash uchun ishlatiladigan atama. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 12-oktabrdagi 638-sonli qarori bilan tasdiqlangan "Umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida"gi Nizomda "Inklyuziv ta'lim – alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlagan holda beriladigan ta'lim" – deb keltirib o'tilgan [1].

Shuningdek, O.Abdullayevaning fikriga ko'ra: "Inklyuziv ta'lim rasmiy ta'lim tushunchasidan ancha kengroq. Bu ta'limda ko'proq o'qishda, o'rganishda imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlanadi. Inklyuziv ta'limda o'qituvchining kasbiy mahorati bosh omil hisoblanadi. Avvalo, o'qituvchi inklyuziv taffakkurga ega bo'lishi va ta'lim sifati ma'suliyatini o'z zimmasiga olishi shart [2].

Inklyuziv ta'lim – bu bolalarga nisbatan har qanday kamsitishlarni istisno qiluvchi, barcha bolalarga teng munosabatni ta'minlaydigan, ammo maxsus ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun alohida shart-sharoit yaratilishini talab etadi. Inklyuziv ta'lim hamma bolalarning bir xil maktab va bir xil sinfxonada, bir xil sharoitda ta'lim olishini anglatadi, ya'ni imkoniyati cheklangan bolalar sog'lom bolalar bilan bir xil e'tiborda o'qiy olishi lozim [3].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

So'nggi yillarda mamlakatimizda ham inklyuziv ta'limni rivojlantirishga bo'lgan e'tibor ortdi. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishning huquqiy asoslarini mustahkamlash bilan bir qatorda, uning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlariga ham alohida ahamiyat qaratilmoqda. Bu borada xorijiy mamlakatlar tajribasi ham muhim o'ringa ega.

Bugungi kunda jahondagi juda ko'plab mamlakatlarda inklyuziv ta'lim tizimini joriy qilish va rivojlantirish borasida katta amaliy tajribalar mavjud. Xususan, Italiya, Norvegiya, Shvetsiya kabi mamlakatlar alohida ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga to'liq integratsiyalab, maxsus korreksion maktablarning yopilishiga erishdilar. Biroq, maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim tizimi sharoitiga qabul qilgan davlatlar jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarni korreksiyalash va kompensatsiyalashga yo'natirilgan qo'shimcha ta'lim xizmatlarini ko'rsatish mas'uliyatidan ozod etilmaydi. Shuningdek, AQSh, Buyuk Britaniya, Xitoy, Hindiston, Avstriya, Germaniya, Rossiya, Belarus, Litva, Latviya, Daniya kabi bir qator mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limni tashkil qilish va rivojlantirishda o'ziga xos tajribalar shakllangan bo'lib, ulardan ayrimlariga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Avstriyada 1945-yildan boshlab nogiron bolalarni differensial o'qitish tizimi tashkil etilgan bo'lib, bu ta'lim tizimida barcha turdagi nuqsonli bolalar o'qitila boshlandi. Ammo, 1980-yilga kelib maxsus ehtiyojli bolalarning ota-onalari demokratiya huquqlari uchun kurashib, farzandlarini umumta'lim muassasalarida o'qitilishini talab qildilar. Natijada, 1983-yilga kelib Avstriya Ta'lim vazirligi inklyuziv ta'lim tizimining modelini tuzish yuzasidan tajriba loyihasi to'g'risida qaror qabul qildi. Bu ta'lim modeli to'rtta turga ajratilib, inklyuziv sinflar, hamkorlik qiluvchi sinflar, kichik komplektli maxsus sinflar hamda yordamchi o'qituvchilar joriy qilingan oddiy sinflar tarzida shakllandi.

Inklyuziv sinflarda umumta'lim maktablariga bittadan to'rttagacha maxsus ehtiyojli o'quvchilar qabul qilinadi. Bitta maxsus ehtiyojli o'quvchi ikkita sog'lom boladek hisoblanib, sinfdagi bolalarning umumiy soni qisqartiriladi. Sinfdagi ikkita o'qituvchi ishlab, ulardan biri maxsus tayyorgarlikka ega bo'lib, bolalar bilan haftasiga 4 soatdan 6 soatgacha korreksion mashg'ulotlar olib boradi. Maxsus ehtiyojli bolalar individual dasturlar asosida o'qitiladi. Hamkorlik qiluvchi sinflar – ixtisoslashtirilgan va umumta'lim maktablarining sinf o'qituvchilari tomonidan belgilangan hamkorlikni amalga oshiradilar. Kichik komplektli maxsus sinflarda 6-11 ta maxsus ehtiyojli o'quvchini jamlagan holda maxsus o'quv reja va dasturlar asosida o'qitiladi. Oddiy sinflarda esa 4 ta va undan ko'p maxsus ehtiyojli

o'quvchilar jamlanadi hamda maxsus tashxis qilish va korreksion metodikalarni qo'llay oladigan o'qituvchi lavozimi joriy etiladi [4].

1979-yilda Germaniyada ta'lim to'g'risidagi majlis qatnashchilari tomonidan maxsus ehtiyojli bolalarni integratsiya ta'lim tizimida o'qitish konsepsiyasi ishlab chiqildi. Bu konsepsiyada integratsiyaning xilma xilligi va uning mazmun-mohiyati yoritib berildi. Germaniya ta'lim tizimida integratsiyalashning yangicha talqini o'quv materiallarini o'quvchilar imkoniyatlariga moslashtirish ishlari amalga oshirila boshlandi.

Litvada 1992-yil Madaniyat va maorif vazirining tashabbusi bilan maxsus yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim tizimiga integratsiyalash modeli ishlab chiqilishiga tayyorgarlik ishlari boshlandi. Bu maqsadni amalga oshirish uchun Vilnyus universitetining maxsus pedagogika laboratoriyasi qoshida xorijiy va litvalik mutaxassislar, bolalar, psixiatrlar, psixologlar, logopedlar va pedagog-defektologlardan iborat mutaxassislar guruhi tuzildi. Bu guruh tomonidan "Maxsus ta'lim tizimining loyihasi" nomi bilan integratsion ta'lim tizimining boshlang'ich loyihasi ishlab chiqildi. 1993-yilda Litva Madaniyat va maorif vazirligi tomonidan "Maxsus ehtiyojli bolalarga umumta'lim muassasalarida yordam berish (imkoniyatlari) Tartibi" Qonuni tasdiqlandi.

Shveysariyada nuqsonli bolalarning ko'pchiligi umumta'lim muassasalarida ta'lim tarbiya olishlari odatga aylangan edi. Sinfda 4 ta o'qituvchi ishlardi, ularning 3 tasi umumta'lim dasturida ishlasa, qolgan 1 nafar o'qituvchi esa maxsus tayyorgarlikka ega bo'lgan defektolog o'qituvchi edi.

Buyuk Britaniya maxsus ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya olayotgan og'ir darajadagi nuqsonli bolalarni integratsiyalash dasturi ishlab chiqilgan bo'lib, qaysi maktabda integratsion ta'lim tizimi joriy etilgan bo'lsa, o'sha maktabga maxsus muassasalarda o'qitilayotgan bolalarning bir qismi qamrab olindi. Integratsiya tizimini yanada puxtaroq joriy etish maqsadida dasturlarga o'yinlar, jismoniy tarbiya, raqs va bir qancha amaliy mashg'ulotlar kiritildi.

1979-yilda Nikaragua Ta'lim vazirligi nuqsonli bolalarni o'qitish dasturini olib boruvchi maxsus bo'lim tashkil etdi. Bundan tashqari, nuqsonli bolalarni o'quv imkoniyatlarini tashxis qilish markazi va maxsus muassasalar hujjatlari axborot

bazasi yuzasidan ish yuritish markazlari ham ochildi. Mamlakatda ommaviy maktab sistemasida juda ko'plab qiyinchiliklar bo'lib, maktabga qatnamaydigan bolalarning soni juda yuqori edi. Nuqsonli bolalar ta'limi maxsus segregatsion va ommaviy maktablarda integratsion sinflar shaklida tashkil etilgan. Maxsus maktablarda faqat og'ir nuqsonli bolalar o'qitilardi.

Xitoyda integratsiyalash jarayoni barcha umummillat ma'lumotlarini yig'ish, tajriba almashish, muloqot va fikr almashish, kadrlarni tayyorlash, maktab o'quv jarayonlarini isloh qilish, maktab xodimlari bilan uchrashuv va savol-javoblar o'tkazish hamda barcha axborotlarni yig'ib tahlil qilishdan boshlandi. Nuqsonli bolalar ta'limi Xitoy ta'lim tizimida birmuncha yangi edi. Har bir tumanda integratsion ta'lim borasida seminarlar uyushtirildi. Bir qancha pedagogika institutlarida "Nuqsonli bolalar ta'limi" nomli o'quv kurslari o'qitila boshlandi.

1996-yilda Hindistonda nuqsonli bolalarga ommaviy muassasalarda ta'lim tarbiya berish bo'yicha Davlat Dasturi ishlab chiqildi. YUNISYEFning hamkorligi asosida tuzilgan "Nuqsonli bolalarning integratsion ta'lim loyihasi" bo'yicha ish olib borila boshlandi. Bu loyiha Hindiston hukumati siyosati va etnik holatini hisobga olgan holda tuzilgan.

Laosda barcha bolalarning ta'lim olishini ta'minlash va ularning barcha huquqlarini himoya qilish davlat siyosatining asosiy vazifasi hisoblanadi. 1993-yilda qizlar va nuqsonli bolalar ta'limini ta'minlash dasturi ish boshladi. Dasturning har bir ishtirokchisi joylarda loyiha mazmunini targ'ibot qiladi, inklyuziv ta'lim tizimi borasida treninglar uyushtirib, mutaxassislarni tayyorlaydi.

Tailandda esa og'ir va o'rta darajadagi nuqsonli bolalarni ommaviy maktablarga qabul qilish, o'qitishga va bunga o'qituvchi-mutaxassislarni tayyorlashga oid o'quv loyihasi ishlab chiqildi. Radjbatandagi Suan Disit institutida o'tkazilgan ikkita Konferensiyadan so'ng inklyuziv maktablarning 3 ta yo'nalishdagi konsepsiyasi ishlab chiqildi. Birinchi yo'nalish qo'shimcha guruh bo'lib, u administratorlar, o'qituvchilar va ota-onalardan tashkil topadi. Ikkinchi yo'nalish og'ir va o'rta darajadagi nuqsonli hamda sog'lom bolalarni ommaviy sinflarda o'qitishni tashkillashtiruvchi o'qituvchilar va ota-onalardan tashkil topgan. Uchinchi

yoʻnalish esa sinflar uchun individual rejalarini ishlab chiqishni qoʻllab-quvvatlovchi administratorlar, oʻqituvchi volontyorlardan iborat.

Rossiyada maxsus taʼlim ikkita yoʻnalishda, yaʼni differensial va integratsiya tarzida tashkil etilgan. Differensial taʼlim 8 ta yoʻnalishni oʻz ichiga oladi. Soʻnggi paytlarda Moskva, Sankt-Peterburg va boshqa Rossiyaning bir qator shaharlarida maxsus ehtiyojli bolalarni umumtaʼlim muassasalariga jalb etish borasida ilmiy izlanishlar va psixologo-pedagogik amaliy ishlar olib borilmoqda.

Ozarbajjonda 1998-yilda Bolalar huquqlari toʻgʻrisidagi Konvensiyani Radifikatsiya qilinib, 2001-yilda esa "Maxsus taʼlim toʻgʻrisida"gi Qonun qabul qilindi. 2002-yilga kelib inklyuziv taʼlim borasidagi loyihalar faoliyati yuzasidan 10 dan ortiq meʼyoriy hujjatlar va loyihalar ishlab chiqildi. Inklyuziv taʼlimni rivojlantirishning Milliy dastur rejasi ishlab chiqilib, u 2 kismdan iborat boʻldi. Birinchi qismi inklyuziv taʼlim borasidagi loyihalar faoliyatidan iborat boʻlsa, ikkinchi qismini esa inklyuziv taʼlimning moddiy-texnik asosini yaxshilash masalalari tashkil qiladi.

Qozogʻistonda 2003-yilda "Maxsus ehtiyojli bolalarni korreksion ijtimoiy va tibbiy-pedagogik qoʻllab-quvvatlash haqida"gi Qonun qabul qilindi. Bu Qonun asosida maxsus ehtiyojli bolalarga umumtaʼlim muassasalarida taʼlim-tarbiya berish, korreksion pedagogik ish olib borish maqsadida reabilitatsion markazlar, psixologo-pedagogik korreksiya xonalari, maxsus maktab va maktabgacha taʼlim muassasalari qoshida qisqa muddatli sinflar (guruhlar) tashkil etildi. Inklyuziv maktablarga kadrlarni tayyorlash uchun oliy taʼlimga "Maxsus pedagogika", "Maxsus psixologiya" va "Maxsus metodika" kurslari kiritildi.

XULOSA

Yuqoridagilardan koʻrinib turibdiki, xorijiy mamlakatlarda inklyuziv taʼlim tizimining joriy qilinishida juda koʻplab yutuqlarga erishilgan boʻlsa-da, ammo bu taʼlimni joriy qilishda va uning samaradorligini oshirishda bir qator muammolar va kamchiliklar ham kuzatilmoqda. Jumladan:

- Ota-onalar uchun inklyuziv taʼlim boʻyicha oʻquv qoʻllanmalarining yetarli emasligi;

- Ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limni joriy etish ko'lami davlatning me'yoriy-huquqiy hujjatlarida qayd qilinmaganligi;
- Ayrim davlatlarda nogiron bolalarga nisbatan jamiyatdagi salbiy munosabatlarning saqlanib qolayotganligi;
- Maxsus ehtiyojli bolalarning hamjamiyatda ko'rinmaslik muammosi;
- Moddiy mablag'lar bilan bog'liq muammolar;
- Sinflarda o'quvchilar sonining ko'pligi;
- Kambag'allik muammolari;
- Bolalarni jinsiy tafovutlarga qarab kamsitish;
- Maxsus ehtiyojli bolalarning boshqalarga qaramligi;
- Favqulodda vaziyatlar, mojarolar, qochoqlar muammosi;
- Kadrlar tayyorlash borasidagi muammolar va hokazo.

Albatta, ushbu muammolarni hal etish oson emas. Lekin, mazkur muammolarning hal qilinishi qashshoqlik va kambag'allikdan qutulishga, maxsus ehtiyojli bolalarning o'z oilasi va jamiyat davrasida bo'lishiga, kamsitishlarni oldini olishga va ta'lim sifatini yaxshilashga imkon beradi.

Xulosa sifatida alohida ta'kidlab o'tish joizki, inklyuziv ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim sohasidagi huquqlarini to'laonli ro'yobga chiqarishga xizmat qiluvchi ta'lim shakli hisoblanib, bu borada rivojlangan xorijiy davlatlar tajribasini o'rganish, ular faoliyatidagi ayrim jihatlarni mamlakatimiz ta'lim jarayonida qo'llash foydadan holi bo'lmaydi. Bunda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning alohida tamoyillarini e'tiborga olish maqsadga muvofiqdir. Zero, inklyuziv ta'limni tizimli, samarali joriy etish va rivojlantirish imkoniyati cheklangan bolalar bilan olib boriladigan ishlarning shakllari, usullari, ko'lami va sifati bilan uzviy bog'liqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-son Qarori.
2. <https://yuz.uz/uz/news/inklyuziv-talim--barcha-uchun-moljallangan-talim>
3. F.U.Qodirova, D.A.Pulatova. Inklyuziv ta'lim: nazariya va metodika (darslik). Chirchiq – 2022-yil.

4. Р.Шомахмудова, А.Бердиева. Имконияти чекланган болаларни инклюзив таълимда ўқитиш услублари. Тошкент – 2008-йил.